

ks. Stanisław Łabendowicz

Katecheza szkolna w służbie kształtowania wartości

School catechesis in the service of shaping values

Summary

In September 2023, it will have been 33 years since catechesis returned to school. Its presence in educational institutions proves that Christian principles and values, which lie at the foundations of European culture, are appreciated in the process of teaching and upbringing. School catechesis teaches religious and socio-cultural values, and thus supports the educational process. By acquainting the students with the commandment of love of God and neighbor, catechesis shapes in students the ability of fraternal coexistence, cooperation and dialogue, as well as fosters an attitude of respect for the individuality and uniqueness of each person, accepting the wealth of human diversity and using it for the common good.

Key words: John Paul II, the „Dzieło Nowego Tysiąclecia” Foundation, Christian youth formation.

We wrześniu br. minie 33 lata od powrotu katechezy do szkoły i warto poddać analizie działania wychowawcze związane z nauczaniem religii w polskim systemie edukacji. Katecheza z natury swojej jest ukierunkowana na wychowanie i rozwój człowieka w wierze oraz ma być miejscem dialogu Kościoła ze współczesnym człowiekiem. Jej obecność w szkole świadczy, iż w procesie nauczania i wychowania docenia się znaczenie zasad i wartości chrześcijańskich, które znajdują się u podstaw kultury europejskiej. Katecheza w szkole umożliwia przekazywanie wartości religijnych i społeczno-kulturowych, a przez to wspomaga proces wychowawczy. Poprzez zaznajomienie z przykazaniem miłości Boga i bliźniego wprowadza uczniów w umiejętność braterskiego współżycia, współdziałania i nawiązywania dialogu. Szkoła powinna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju oraz przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich.

1. Rola wartości w edukacji szkolnej

Katecheza jest z natury wychowaniem do wartości jak np. ukierunkowanie na poznanie prawdy, dobra czy miłości. To wartości wyznaczają cele wychowania i kryteria jego oceny. Wartości to normy i zasady postępowania, które umożliwiają wychowankowi pełny rozwój oraz chronią go przed wyrządzaniem krzywdy sobie i innym. Istotnym elementem odpowiedzialnego wychowania jest pomaganie wychowankowi, by odkrył, zrozumiał i respektował podstawowe wartości, które odnoszą się do poszczególnych sfer ludzkiego życia. Jest oczywistym faktem,

że tylko niektóre sposoby postępowania prowadzą człowieka do rozwoju i szczęścia. Wszystkie inne prowadzą do kryzysu i cierpienia. Ten właśnie fakt wprowadza nas empirycznie w problematykę wartości. W kontekście wychowania wartości można określić jako te wszystkie cele, normy i zasady postępowania, potwierdzone przez codzienne doświadczenie, które umożliwiają rozwój wychowanka oraz osiągnięcie przez niego trwałej satysfakcji życiowej. Autentyczne wartości nie wynikają, zatem z ideologicznych założeń czy nieuzasadnionych tradycji, lecz z analizy doświadczenia w odniesieniu do rozwoju i wychowania człowieka. Podlegają oczywiście weryfikacji empirycznej na tyle, na ile postępowanie sprzeczne z tymi wartościami prowadzi do zaburzeń w rozwoju, a także do wyrażania krzywdy sobie i innym.

Wychowanie, niezależnie od deklarowanych założeń ideowych, zawsze jest wychowaniem do jakichś wartości. To wartości, rozumiane jako to, co cenne¹, wyznaczają z jednej strony cele wychowania (stanowiąc ich źródła i uzasadnienie), z drugiej – kryteria oceny działań wychowawczych. Dlatego też zasadnicze problemy i trudności związane z wychowaniem dotyczą nie metod, form i środków – jak mogłoby się wydawać na podstawie obserwacji praktyki pedagogicznej i podejmowanych na jej temat dyskusji, ale przede wszystkim źródeł, wyboru, porządkowania i wewnętrznej spójności przyjmowanych wartości, wokół których buduje się formalne i nieformalne procesy wychowawcze. Wskażmy kilka najtrudniejszych problemów w tym zakresie oraz powstających w ich wyniku dylematów. Zanim je zarysujemy, zatrzymajmy się na znaczeniu sformułowania *wychowanie do wartości*. Obejmuje ono działania w dwóch zakresach. Pierwszy – szerszy, bardziej neutralny, dotyczy przygotowania człowieka do samodzielnego, świadomego funkcjonowania w świecie wartości (ich dostrzegania, wybierania, porządkowania, aktualizowania, realizowania, tworzenia). W tym zakresie, który można by określić *edukacją aksjologiczną*, celem jest kompetencja i dojrzałość aksjologiczna. Drugi – węższy obejmuje kształcenie w człowieku rozumienia i gotowości przyjęcia wartości pożądanых z perspektywy wprowadzanego programu wychowawczego oraz motywacji do życia tymi wartościami. Celem tego zakresu wychowania do wartości jest przygotowanie i umotywowanie wychowanka do świadomego i dobrowolnego wybierania uznanych za pożądane wartości, a także do ich hierarchizowania, realizowania, tworzenia w duchu przyjętego ideału wychowania (koncepcji człowieka, kierunku jego rozwoju, tworzących go i warunkujących jego rozwój cech)². W wychowaniu do wartości ostatecznie chodzi o to, by przygotować i/lub (zależnie od przyjętej koncepcji człowieka i jego wolności) doprowadzić wychowanka do uwewnętrznienia i dobrowolnego, świadomego uznania za własne wartości pożądanых wychowawczo, do ich realizowania w życiu. Droga do tego celu prowadzi przez kilka etapów. Są to: odkrywanie wartości, ich przeżywanie, interioryzacja i internalizacja.

Odkrywanie wartości jest etapem ich poznawania i zrozumienia. Etap ten jest uwarunkowany możliwościami rozpoznania wartości przez ich nazwanie, a także zrozumienie ich sensu oparte na rzetelnym wyjaśnieniu i pokazaniu wiarygodnych

¹ Takie skróte ujęcie wartości, zakładające istnienie zarówno wartości obiektywnych – jak i subiektywnych, wartości bezwzględnych i względnych, wartości wyższych i niższych, przyjmuje, m.in. W. Chudy (por. W. Chudy, *Pedagogia godności. Elementy etyki pedagogicznej*, Lublin 2009).

² Szerzej ten temat, m.in. w: K. Olbrycht, *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*, Katowice 2000; *Wychowanie do wartości*, w: *Autorytet prawdy. Wychowanie dzieci i młodzieży*, red. M. Ryś, Warszawa 2006.

przykładów ich realizacji. Potrzebny jest więc język umożliwiający nazywanie wartości, wyjaśnianie, rozmawianie i myślenie o nich. Tu pojawia się kolejna trudność. W dzisiejszej praktyce wychowania unika się mówienia o wartościach, rozmowy o nich, traktując je wyłącznie jako subiektywne, indywidualne bądź grupowe preferencje. U źródeł leży obawa przed oskarżeniami o indoktrynację, moralizowanie, ale także przed wyśmianiem silenia się na patetyczność czy naiwny idealizm. Także słaba edukacja literacka nie uczy poprzez pogłębioną lekturę pięknych, głębokich tekstów ani myślenia o wartościach, wyrażania ocen, sądów wartościujących, ani ich wymieniania i konfrontowania z innymi. Zrozumienie wartości wymaga również ich bezpośredniego poznania w kontakcie z realizujących je człowiekiem czy wytworami stanowiącymi ich nośniki. Potrzebna jest, więc możliwość zetknięcia się z wzorami osobowymi, z wartościowymi przedmiotami i działaniami, potrzebne są wartościowe przykłady. Ten wymóg pogłębia sygnalizowaną wyżej trudność. Wychowanie do wartości musi prowadzić przez poznawanie konkretnych, niosących te wartości przykładów osób, dzieł i działań. Można by zapytać czy dziś praktyka wychowawcza rezygnuje programowo z tej sfery działań, czy też nie jest w stanie wskazać wiarygodnych wartościowych wzorów i przykładów.

W centrum wychowania do wartości stoi wychowanie religijne, w którym wartości wyrastają z prawdy o Bogu i człowieku. Prawda ta musi być wytrwale zdobywana, wspólnie poszukiwana w trudnym wysiłku nie zamienianym w zabawę, sztuczne ułatwiania i przyjemności. Jest prawdą decydującą o znalezieniu sensu życia i wytrwaniu w dążeniu do świętości. Nie da się tych celów zamienić na „chwilowo” łatwiejsze, prostsze, przyjemniejsze czy bardziej atrakcyjne. Trzeba pokazywać radość dzielenia się Dobrą Nowiną i racjami nadziei, radością z bycia z ludźmi i dla ludzi. Należy szukać form bliskich współczesnemu młodemu pokoleniu, ale równocześnie wyraźnie oznaczać sferę sacrum, bronić jej przed rozmywaniem, przed środkami fałszującymi jej istotę i charakter, nazywać i ukazywać wartości prawdy, dobra, piękna, godności ludzkiej, świętości. Młodemu ludziom trzeba wyraźnie mówić i pokazywać wielkość najwyższych wartości wyznaczających drogę do celu człowieka.

Osoby podejmujące się formalnie wychowania religijnego i przyjmujące na siebie odpowiedzialność za tę misję i powołanie są najważniejszym elementem procesu wychowania do wartości. Ich postawa, kompetencja, stosunek do ludzi i świadectwo życia są dla wychowanków podstawowym obszarem weryfikacji wskazywanych im wartości. Nie ma tu działań i zachowań obojętnych. Każdy z wychowawców staje się z momentem przyjęcia tej roli i powołania rzecznikiem wartości, które chce ukazać wychowankom jako program życia. Odpowiedzialność jest tu wyjątkowa i nieporównywalna z innymi rolami wychowawczymi. Współczesne wychowanie i współcześni wychowawcy muszą wrócić do jasnego deklarowania wartości, jakim mają służyć i służyć. Inaczej grozi nam pogłębiająca się alienacja wychowania. Oznacza ona, jak mówił Jan Paweł II, iż zamiast wychowywać człowieka do tego, by bardziej był, przyzwyczajają się go do bycia przedmiotem manipulacji i nauczają życia, jako manipulacji samym sobą³.

³ Por. K. Olbrycht, *Wychowanie do wartości – w centrum aksjologicznych dylematów współczesnej edukacji*, „Paedagogia Christiana” 2012, t. 29, t. 1, s. 89-104.

2. Założenia wychowania w katechezie szkolnej

Wychowanie chrześcijańskie należy rozpatrywać jako proces harmonijnej jedności elementów naturalnych i nadprzyrodzonych. Natomiast z punktu widzenia świeckiego wychowanie jest to celowe i świadome, działanie pedagogiczne zmierzające do osiągnięcia rozwoju fizycznego, umysłowego, społecznego i kulturowego jednostki ludzkiej. Wychowanie jest „rodzeniem” człowieka w znaczeniu duchowym, bowiem jest „obdarzaniem człowieczeństwem”. Rodzice nie tylko rodzą ciało dziecka, ale rodzą całego człowieka, kształtują osobę ludzką, rodzą jego ducha, kształtują człowieczeństwo, osobowość poprzez wychowanie⁴. Wychowanie opiera się na relacji wychowawczej między wychowankiem a wychowawcą, której celem jest wywołanie zamierzonych zmian w osobowości wychowanka. Zmiany te obejmują zarówno stronę poznawczo-intelektualną, jak też emocjonalno-motywacyjną⁵.

Do rozwoju własnej osobowości człowiek potrzebuje wychowania oraz ko- chających i wymagających wychowawców. Pozostawiony samemu sobie nie jest w stanie rozwinąć w pełni swego człowieczeństwa. Tę prawdę tak często podkreślał papież św. Jan Paweł II, który, 2 czerwca 1980 r., w paryskiej siedzibie UNESCO, mówił: „W wychowaniu chodzi bowiem właśnie o to, aby człowiek sta- wał się coraz bardziej człowiekiem – o to, aby bardziej «był», a nie tylko «miał» – aby więc poprzez wszystko, co «ma», co «posiada», umiał bardziej i pełniej być człowiekiem – to znaczy, aby również umiał bardziej «być» nie tylko z «drugimi», ale także i «dla drugich»”⁶. W wychowaniu chodzi bowiem o to, aby człowiek stawał się bardziej człowiekiem. Dokonuje się to poprzez jego wszechstronny i harmonijny rozwój: fizyczny, intelektualny, emocjonalny, społeczny, religijny, mo- ralny. Celem wychowania jest ukierunkowanie wychowanka na takie wartości, jak: prawda, dobro i piękno. Ponieważ ich źródłem jest Bóg, będący Najwyższym Do- brem, Prawdą oraz Pięknem, więc w wychowaniu chrześcijańskim istotne jest to, by wychowanek postawił Boga w Trójcy Świętej jedyne na pierwszym miejscu, a przez to wzrastał w wierze, nadziei i miłości oraz cnotach moralnych: roztrop- ności, sprawiedliwości, umiarkowaniu i męstwie.

Wychowania w katechezie i przez katechezę nie można ograniczyć tylko do wymiaru religijnego, ale trzeba mieć na uwadze całego człowieka⁷. Trzeba podkreślić integralną formację kształtującą osobowość i postawę wychowanka wobec otaczającego go świata. Nie chodzi o przekaz systemu norm postępo- wania, ale o pomoc w poszukiwaniu własnej tożsamości oraz upodobnienie się do Chrystusa przez służenie innym⁸. Jest to konieczne w procesie osobowego rozwoju człowieka oraz dorastania do pełni człowieczeństwa.

Katecheza ma przygotować dzieci i młodzież do podjęcia i realizacji Bożego zaproszenia⁹, to taka pomoc w rozwoju, aby młody człowiek był zawsze auten- tyczny i szczery, akceptujący siebie, o prawidłowej samoocenie, otwarty na in- nych, wolny prawdziwą wolnością szanującą najważniejsze wartości, umiejący

⁴ Por. Sobór Watykański II, *Gravissimum educationis*, 2.

⁵ Por. J. Bagrowicz, *Katecheza jako wychowanie*, „Horyzonty wiary” 1996, nr 7, s. 38.

⁶ Jan Paweł II, „*W imię przyszłości kultury...*”. Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO, Paryż, 2 czerwca 1980 r.

⁷ Por. J. Charytański, *W kręgu zadań i treści katechezy*, Kraków 1992, s. 179.

⁸ Por. A. Skreczko, *Wychowanie*, w: *Słownik małżeństwa i rodziny*, red. E. Ozorowski, Warszawa-Łomianki 1999, s. 474 n.

wybaczyć sobie i innym, aby potrafił spotykać się z innymi w wyjątkowej relacji prawdziwej miłości. Ważne jest także, aby to była osoba o głębokiej empatii, rozumiejąca drugiego człowieka i potrafiąca z miłością wejść w jego świat. Aby jednak młody człowiek chciał się rozwijać ku pełni człowieczeństwa, na drodze swojego życia musi spotkać takich rodziców, nauczycieli, wychowawców, którzy zachwycą go swoją osobą i pociągną swoim przykładem¹⁰.

3. Cele i zadania katechezy szkolnej

Cele i zadania katechezy wynikają z orędzia chrześcijańskiego, sytuacji Kościoła, doświadczenia uczestnika katechezy oraz dotyczą różnych wymiarów wiary, a więc wychowania, nauczania i wtajemniczenia. Właściwa realizacja celów i zadań katechezy jest jednym z czynników decydujących o skuteczności wychowawczej. Kształtowanie osobowości katechizowanego, opanowanie przez niego wiedzy religijnej i sposobów postępowania staje się tym skuteczniejsze, im silniejsza jest motywacja oraz im większa jest jego aktywność. W realizacji celu wychowawczego w katechezie szkolnej należy zawsze pamiętać o uwzględnieniu dobra człowieka, jego sytuacji życiowej, doświadczenia religijnego¹¹. Nadrzędnym celem katechezy, któremu podporządkowane są wszystkie pozostałe, jest nie tylko spotkanie z Jezusem, ale zjednoczenie, a nawet głęboka z Nim zażyłość¹². Katecheza zatem, już na płaszczyźnie celów, ma charakter chrystocentryczny. W realizacji swojego zadania katecheza wykorzystuje dwa środki, tj. przekazywanie orędzia ewangelicznego i doświadczenie życia chrześcijańskiego¹³. Wiedza religijna zdobywana podczas katechezy jest potrzebna w odnalezieniu odpowiedzi na pytania powstające w refleksji nad zgromadzonymi doświadczeniami.

Wychowanie i kształcenie podczas szkolnej katechezy zakłada rozwijanie umiejętności, sprawności, zainteresowań oraz wyciąganie wniosków i posługiwanie się zdobytymi wiadomościami, które umożliwiają rozwój wiary i życia wiara. Aspekt intelektualny zawsze powinien prowadzić do wymiaru sprawnościowego. Wiara nie jest jedynie intelektualnym przyjęciem prawd, ale przede wszystkim podjęciem wezwania ze strony Boga, jest odpowiedzią na dar, wypływającą z odkrycia wartości¹⁴. Katecheza jest bowiem integralną formacją wszystkich aspektów życia chrześcijańskiego¹⁵. Dlatego celem katechezy jest kształtowanie takich postaw, jak: solidarność międzyludzka, wzajemna pomoc i zrozumienie, budowanie jedności, dobro wspólne, gotowość do współodpowiedzialności, otwartość, czujność, twórczość, zaangażowanie społeczne, odpowiedzialność polityczna, gospodarność¹⁶.

⁹ J. Ratzinger, *Drogi wiary w dobie współczesnych przemian*, „Communio” 1992, t. 12, nr 2, s. 125-128.

¹⁰ M. Ryś, *Wspieranie rozwoju osobowego w rodzinie*, <https://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/Presentations0/01aRys2.pdf>, data dostępu: 14.03.2023.

¹¹ Por. Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1994, s. 92; W. Bołoz, *Sposoby odnajdywania norm moralnych*, „Horyzonty Wiary” 1995, nr 6, s. 87.

¹² Konferencji Episkopatu Polski, *Katecheza w posłudze duszpasterskiej Kościoła*, w: *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, Warszawa 2001, s. 21.

¹³ Por. J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999, s. 23-26.

¹⁴ Por. tamże, s. 35.

¹⁵ Por. E. Osewska, *Formułowanie celów jednostki katechetycznej*, https://opoka.org.pl/biblioteka/TA/TAK/formulowanie_celow, data dostępu: 14.03.2023.

¹⁶ J. Szpet, *Dydaktyka...*, dz. cyt., s. 85.

Centrum katechezy jest Jezus Chrystus, a poznawanie Go jako Drogi, Prawdy i Życia prowadzi do wiary¹⁷. Dlatego też jednym z istotnych warunków skutecznej katechezy dzieci, młodzieży i dorosłych jest stopniowa inicjacja w słowo Boże, w umiejętność słuchania i odpowiedzi na nie. Inaczej katechizowani nie odkryją miłości Boga do nich objawionej w Jezusie Chrystusie, nie odkryją chrześcijaństwa jako drogi realizacji zbawienia, ale i harmonijnego rozwoju osobowego, jako fundamentu, na którym można budować życie godne człowieka, dokonywać w życiu świadomych i wolnych wyborów¹⁸. Stałe spotykane się z Chrystusem w różnych formach katechezy jest wyjątkowo potrzebne ze względu na przekazywaną prawdę o nas samych i o naszym życiu. Katecheza szkolna jest miejscem, w którym spotykamy się z Tym, który jest jedynym Mistrzem i Nauczycielem. Umożliwia ona nieustanny kontakt z Chrystusem, który nie tylko mówił o miłości, ale do końca nas umiłował. Stwarza szanse osobistego odkrywania i upewnienia się, że prawdy Ewangelii są słuszne i nie ograniczają w żaden sposób wolności człowieka. Chrystus uczy norm i zasad ewangelicznych nie po to, by ograniczać wolność, lecz po to, by człowiek nie krzywdził siebie i drugiego człowieka. Katecheza powinna prowadzić do spotkania z Chrystusem, który wyzwala człowieka z niewoli grzechu i uzdalnia do wyboru dobra, prawdy i piękna. Zjednoczenie z Jezusem Chrystusem dokonuje się przede wszystkim na modlitwie. Kiedy katecheza jest przeniknięta modlitwą, wtedy praktykowanie życia chrześcijańskiego osiąga swoją głębie (DCG 85).

Istota i celem posługi Słowa jest doprowadzenie do „wewnętrznej przemiany” człowieka. Ci, którzy słuchają Dobrej Nowiny i przyjmują ją, zmieniają swoje życie osobiste i społeczne. Przyjęcie nowego życia w duchu Ewangelii wymaga ogromnego trudu i wysiłku ze strony człowieka. Dlatego też Chrystus umacnia i obdarza wszystkich swoją łaską w sakramentach, zwłaszcza w Eucharystii¹⁹. Ewangelizacja ze swoim bogactwem form zmienia człowieka i rzeczywistość świata. Usłyszane na katechezie słowo Boże prowadzi do stałego nawracania się i przemiany życia. Katecheza pozbawiona łączności ze wspólnotą może okazać się bezowocna. Kto przez wiarę złączył się z Jezusem Chrystusem, stara się umocnić tę wiarę przez katechezę, aby żyć we wspólnocie z innymi, którzy idą tą samą drogą. Mają to być wspólnoty stwarzające warunki wzajemnego poznania i kształtujące więzi prawdziwego braterstwa. Przede wszystkim wspólnoty te mają własne doświadczenie poprzez łączność z życiem całego Kościoła. Powinny one uznać prymat słowa Bożego, celebrować wiarę w sakramentach, doceniać łączność z hierarchią oraz mieć świadomość uczestnictwa w zadaniach misyjnych Kościoła powszechnego. Katecheza ma prowadzić nie tylko do umiejętności życia we wspólnocie Kościoła, lecz także we wspólnocie rodzinnej, narodowej oraz we wspólnocie ludzi innych wyznań i kultur. Chrześcijanin powinien w każdej społeczności dawać świadectwo życia z Chrystusem i dla Niego. Powinien również świadczyć o Chrystusie w życiu społecznym i politycznym, a katecheza winna być miejscem przekazywania historii narodu i społecznej nauki Kościoła (DCG 86). Katecheza musi ukazywać znaczenie liturgii i sakramentów oraz przygotowywać do godnego i pełnego ich przyjmowania, celebrowania i przeżywania w życiu codziennym (DCG 85).

¹⁷ Por. Święta Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Directorium catechisticum generale*, 12. [dalej: DCG]

¹⁸ J. Bagronowicz, *Spółeczny wymiar odpowiedzialności Kościoła za dzieło edukacji religijnej*, „Studia Wrocławskie” 2009, nr 11, s. 118-131.

¹⁹ Por. Jan Paweł II, *Catechesi tradendae*, 23. [dalej: CT]

W katechezie celem jest głoszenie słowa Bożego oraz rozbudzenie wiary, która prowadzi do zjednoczenia z Chrystusem. Istotne znaczenie w przekazywaniu Ewangelii ma postawa ludzi wierzących, a szczególnie przekazicieli Dobrej Nowiny – katechetów. Przekaz słowa Bożego w katechezie jest związany z ogromnym trudem. Jednak to zaangażowanie katechety w przekaz autentycznej nauki Jezusa Chrystusa prowadzi do aktywizacji samych uczniów, którzy chcą dzielić się z innymi ludźmi poznana prawda. Jeśli katecheza jest dobrze prowadzona, to – jak stwierdził Jan Paweł II – „rychło chrześcijanie zapragną, aby dać świadectwo swej wierze, przekazać ją dzieciom, ukazywać innym i służyć wspólnocie ludzkiej w każdy sposób” (CT 24). Katecheza jest misyjna, ponieważ pobudza do rozważań o religijności innych społeczności ludzkich i wznieca powołania misyjne, a jednocześnie rozwija postawę szacunku wobec innych ludzi i skłania do dawania im chrześcijańskiego świadectwa.

Cele katechezy osiąmane są poprzez realizację zadań, jakie stawia i wysuwa się odpowiedzialnym za katechezę. Dyrektorium ogólne o katechizacji wymienia następujące zadania katechezy (por. DCG 86-87): rozwijanie poznania wiary; wychowanie liturgiczne; formacja moralna; nauczanie modlitwy; wychowanie do życia wspólnotowego; wprowadzenie do misji.

Rozwijanie poznania wiary jest szczególnie pilnym zadaniem współczesnej katechezy polskiej. Przylgnięcie do Jezusa i głęboka z Nim zażyłość oznaczają, że katechizowany winien najpierw dobrze Go poznać, a zwłaszcza całe orędzie miłości, które objawił światu. Rozwijanie poznania prawd wiary jest także jednym z ważnych elementów wychowania do prawdy, które polega na okazywaniu szacunku dla powagi prawd wiary, a jednocześnie jest wyrazem przekonania, że każdy człowiek odczuwa w sobie wewnętrzną potrzebę jej odkrywania. Zadanie rozwijania poznania wiary spoczywa przede wszystkim na szkolnym nauczaniu religii i nauczaniu w ramach katechezy parafialnej. W realizacji tego zadania winna wspierać katechetów świadomość, że we współczesnym świecie nie można żyć wiarą bez jej intelektualnego pogłębienia. Jednym bowiem z głównych powodów kruchości i zaniku wiary w dzisiejszych czasach jest między innymi brak znajomości prawd wiary.

Wymiar liturgiczny katechezy szkolnej wskazuje na jej powiązanie z liturgią Kościoła. To w niej „ma miejsce głoszenie i świadectwo wiary, poprzez znaki i symbole uczy ona, jakie powinno być życie chrześcijańskie”²⁰. Wychowanie liturgiczne dokonuje się zarówno przez nauczanie, które wyjaśnia tajemnice wiary i sposoby jej celebrowania, jak i przez sam udział w liturgii, która pozostanie zawsze uprzywilejowanym miejscem dla katechezy²¹. Integralne rozumienie i harmonijne łączenie obu tych zasad jest konieczne, ponieważ liturgia bez objaśnienia może stać się zespołem niezrozumiałych konwencji albo magicznych czynności. Z kolei sama wiedza o liturgii, niemająca związku z życiem chrześcijanina, w którym celebrowanie jego wiary zajmuje centralne miejsce, zaprzecza istotnemu celowi katechezy. Stąd katecheza winna zawsze wyprzedzać udział w liturgii i jednocześnie czuwać, aby to, co chrześcijanin przeżywa i czego doświadcza w liturgii, zostało przeniesione w jego codzienne życie.

Formacja moralna stawia sobie za cel przekazanie katechizowanym i ukształtowanie w nich postawy Jezusa-Nauczyciela. Katecheza powinna wyrażać w sposób bardzo jasny radość i wymagania drogi Chrystusa, dlatego też winna stać się katechezą nowego życia w Chrystusie (KKK 1697). Wychowanie

²⁰ J. Szept, *Dydaktyka...*, dz. cyt., s. 75-76.

²¹ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, 1074. [dalej: KKK]

moralne polega przede wszystkim na formacji sumienia²² bowiem sama tylko wiedza o tym, co jest moralnie dobre, a co złe, nie wystarcza²³. Sumienie zaś właściwie uformowane odpowiada w sposób wolny i odpowiedzialny na Boże wezwanie. Ponieważ współczesna kultura niejednokrotnie wystawia sumienie wierzącego na próbę²⁴, dlatego wychowanie moralne winno z jednej strony otwierać człowieka na łaskę (por. KKK 1697) i miłosierdzie²⁵, kształtując w ten sposób postawę pokuty i pojednania (ReP 25), z drugiej – winno ukazywać związek pomiędzy wolnością i prawdą²⁶. Tak rozumiane wychowanie moralne domaga się podkreślenia nie tylko elementu nadprzyrodzonego, ale i elementu naturalnego. Łaska bowiem buduje na naturze. Wynika to między innymi z natury katechezy jako pedagogii w akcie wiary (DCG 144), jak również z chrystocentrycznie określonej zasady wierności Bogu i człowiekowi (KKK 1698).

Wychowanie do modlitwy napotyka w dzisiejszych czasach na szczególną trudność, bowiem w wielu domach ludzi ochrzczonych zanikła praktyka modlitwy. Adresatami katechezy stają się w ten sposób ludzie, którzy nie rozumieją sensu modlitwy i nie odczuwają jej potrzeby. To właśnie ze względu na nich przed katechezą polską pojawiają się nowe zadania: rozbudzenia życia modlitwy przez ukazanie jej sensu. Katecheza w żadnej ze swoich form nie może i nie powinna rezygnować z nauczania modlitwy i z wdrażania do jej praktykowania. Bez modlitwy nie ma prawdziwego i autentycznego życia chrześcijańskiego. Kiedy katecheza jest przeniknięta klimatem modlitwy, wtedy praktykowanie całego życia chrześcijańskiego osiąga swoją głębię (DCG 85).

W katechezie nie może zabraknąć **wychowania do życia wspólnotowego**. U jego podstaw leży przekonanie, że istnieje pewne podobieństwo między jednością Osób Boskich a braterstwem, jakie ludzie powinni zaprowadzić między sobą, w prawdzie i miłości (KKK 1878). Wychowanie do życia wspólnotowego winno uwzględniać istnienie różnych społeczności, w jakich katechizowani żyją lub żyć będą. Powinno ono mieć ponadto charakter integralny, tak, aby mogło przygotowywać do podjęcia zadań zarówno we wspólnotach i społecznościach naturalnych, jak i nadprzyrodzonych²⁷. Naturalnymi wspólnotami są rodzina i naród. Katecheza Kościoła winna, więc zwracać uwagę na umacnianie więzi rodzinnych, i to nie tylko w odniesieniu do rodziców i dzieci, rodzeństwa, ale także wobec najstarszych członków rodziny²⁸.

Do istotnych zadań katechezy należy **wprowadzenie do misji**. Cały bowiem Kościół jest misyjny. Wszyscy w Kościele są wezwani i posłani do realizacji misyjnego mandatu Zmartwychwstałego Pana – nauczania wszystkich narodów (zob. Mt 28, 19-20; Mk 16, 15), która powinna wyrażać się przede wszystkim w daniu świadectwa, a więc winna ona uzdolnić uczniów Jezusa do obecności, jako chrześcijan, w społeczeństwie, w życiu zawodowym, kulturowym i społecznym oraz przygotować ich do współdziałania w różnych zadaniach eklesjalnych, zgodnie z powołaniem każdego. Szczególna odpowiedzialność spoczywa na wierzących za nową ewangelizację, która winna być podjęta z większą intensywnością

²² II Polski Synod Plenarny (1991-1999), *Potrzeba i zadania nowej ewangelizacji na przełomie II i III tysiąclecia chrześcijaństwa*, 54.

²³ Jan Paweł II, *Veritatis splendor*, 64.

²⁴ Tenże, *Reconciliatio et paenitentia*, 26. [dalej: ReP]

²⁵ II Polski Synod Plenarny (1991-1999), *Świętość. Dar i zadanie*, 50.

²⁶ Tenże, *Evangelium vitae*, 96.

²⁷ Tenże, *Christifideles laici*, 59.

²⁸ Tenże, „*Pedagogia katechezy*”. *Katecheza środowowa*, Watykan, z 16 stycznia 1985 r.

również przez Kościół w Polsce. Domaga się jej nowa sytuacja duszpasterska, bowiem także w naszym kraju całe grupy ochrzczonych utraciły żywy sens wiary albo wprost nie uważają się już za członków Kościoła, prowadząc życie dalekie od Chrystusa i od Jego Ewangelii²⁹.

Szkolne nauczanie religii, wykorzystując wiedzę uczniów z zakresu historii i geografii, może przekazywać informacje o potrzebach misyjnych Kościoła, przybliżać sylwetki misjonarzy i podejmowaną przez nich działalność w krajach misyjnych. Lekcje religii są też miejscem, gdzie można uwrażliwiać uczniów na misyjne posłannictwo Kościoła i wychowywać ich do odpowiedzialności za ewangelizację we współczesnym świecie.

4. Sposoby i możliwości wychowania dzieci i młodzieży w duchu wartości

Ojciec Święty Jan Paweł II wskazuje, że wszyscy powinniśmy czerpać inspirację z pedagogiki Jezusa, który jest Nauczycielem w pełnym tego słowa znaczeniu, Nauczycielem cichym i pokornego serca. Jego pedagogia odznacza się mądrością, roztropnością i cierpliwością – jest to pedagogia wyczulona na innych, умеjąca dostrzegać ich potrzeby i oczekiwania, zawsze gotowa do reakcji na rozmaite ludzkie sytuacje. Wychowanie to całokształt sposobów, procesów pomagających osobie ludzkiej, zwłaszcza poprzez wzajemne oddziaływanie wychowawcy i wychowanka, coraz pełniej urzeczywistniać swoje człowieczeństwo. W starożytności porównywano proces wychowania do rodzenia. Chodzi o pomoc wychowankowi w stawaniu się coraz bardziej człowiekiem, co dokonuje się poprzez jego wszechstronny i harmonijny rozwój: fizyczny, intelektualny, emocjonalny, społeczny, religijny i moralny. Według św. Jana Pawła II wychowanie należy rozpatrywać w kategoriach twórczości. Jego zdaniem, wychowanie jest twórczością o przedmiocie najbardziej osobowym – wychowuje się bowiem zawsze tylko osobę ludzką, a zwierzę można jedynie tresować. Wszystko to, co z natury zawiera się w wychowywanym człowieku, stanowi tworzywo dla wychowawców, tworzywo, po które powinna sięgać ich miłość. Do całokształtu tego tworzywa należy także to, co daje Bóg w przypadku natury, czyli łaski. Nie pozostawia On bowiem dzieła wychowania, które jest poniekąd ciągłym stwarzaniem osobowości, całkowicie i wyłącznie rodzicom, sam osobiście również bierze w nim udział.

W wychowaniu do prawdy niezbędna jest stała obecność norm i obowiązków, które powinny być dopełnione określonym systemem wartości. Analiza tekstów św. Jana Pawła II, poświęconych człowiekowi, pozwala na ukazanie źródłowych wartości i norm, w wyniku których można sformułować kluczowe zasady wychowania. Należą do nich: wartość dobra i prawdy oraz wartość i godność osoby. Wychowanie ma wprowadzić człowieka w świat podstawowych wartości, którymi są: wolność, odpowiedzialność i miłość. Wychowanie do wolności jest jednocześnie wychowaniem do odpowiedzialności: człowiek, dlatego bywa odpowiedzialny za swe czyny i dlatego przeżywa odpowiedzialność, ponieważ ma zdolność odpowiadania wolą na wartość. Zachodzi powinność odnoszenia się do przedmiotu według jego prawdziwej wartości, a w parze z nią rodzi się odpowiedzialność za przedmiot pod kątem jego wartości. Zatem realizacja celów wychowania to głównie rozwijanie poczucia odpowiedzialności i umożliwienie człowiekowi odpowiedzialnego działania.

²⁹ Tenże, *Redemptoris missio*, 33.

³⁰ Tenże, *Laborem exercens*, 4.

Wychowawca chrześcijański powinien korzystać między innymi z takich środków nadprzyrodzonych, jak: modlitwa, słowo Boże, sakramenty. W liście apostołskim *Nuovo millennio ineunte* św. Jan Paweł II pisał o pierwszeństwie łaski (por. NMI 38). Oznacza to potrzebę głębokiego zakorzenienia się w Bogu, zwłaszcza przez tych, którzy wychowują młodzież: rodziców, duszpasterzy, katechetów, nauczycieli, wychowawców, pedagogów. Najlepszym wychowawcą jest Bóg. On jest mądrością i źródłem wszelkiej mądrości, źródłem siły prawdziwej miłości, sprawiedliwości i kreatywności. Konieczne jest też oczywiście ciągle podnoszenie swoich kwalifikacji pedagogicznych i psychologicznych. Wszystko to ma służyć temu, by rodzice, duszpasterze, wychowawcy, katecheci i nauczyciele mogli dobrze wypełnić swoje powołanie. Wychowawcom stawia się wysokie wymagania etyczne. Jest to jak najbardziej słuszne. Odpowiedzialni za wychowywanie powinni w pierwszym rzędzie sami od siebie wymagać, aby być przykładem dla swoich wychowanków. Ważne są: pokora, szacunek dla uczniów, postawa dialogu, stawianie odpowiednich wymagań i konsekwencja w ich egzekwowaniu. Trzeba uczyć młodzież poszanowania pracy oraz osób ją wykonujących, szacunku do każdego bez względu na pozycję społeczną, wykształcenie czy stan posiadania. Ważne jest wychowywanie przez pracę, zarówno tę w domu, w postaci różnych obowiązków domowych, jak i tę w szkole, podczas lekcji, czy pracę w parafii, podejmowaną w ramach wolontariatu dla wspólnego dobra. Wychowywanie przez pracę wydaje się jak najbardziej słuszne. Praca fizyczna stanowi odpoczynek dla umysłu i przygotowanie do życia w rodzinie, gdzie oprócz podejmowania pracy zawodowej trzeba wykonywać jeszcze szereg obowiązków domowych. Według Ojca Świętego Jana Pawła II człowiek został powołany do pracy, która pomaga mu stawać się coraz bardziej człowiekiem³⁰.

Niezwykle ważne w pracy wychowawczej jest nauczyć młodych twórczego, dobrego i owocnego spędzania czasu wolnego, kultury czasu wolnego i umiejętności wypoczywania. Papież św. Jan Paweł II wskazywał na sport i turystykę, budzenie i rozwijanie różnych zainteresowań, umiejętności korzystania w sposób krytyczny i odpowiedzialny z mediów³¹. Wychowanie człowieka do prawdy dokonuje się także w konkretnej kulturze i poprzez kulturę. Kultura dla Jana Pawła II stanowi propedeutykę życia moralnego. Człowiek jest jedynym podmiotem kultury – w niej się wyraża i w niej potwierdza. Kultura jest zatem dynamicznym aspektem wychowania, a najważniejszymi jej wymiarami są kultura miłości i kultura pracy. Wychowanie w kulturze i poprzez kulturę stawia sobie za cel dostarczenie człowiekowi symboli, norm, wzorów i wartości. Przesłanie w zakresie wychowania, jakie głosi Ojciec Święty Jan Paweł II, jest chrześcijańskim orędziem Kościoła, które budzi z uśpienia moralnego, wymaga konsekwencji w myśleniu i działaniu oraz brania odpowiedzialności za skutki własnego działania. Wszystko to ma służyć integralnemu wychowaniu, aby rodzice, katecheci i wychowawcy dobrze wypełniali swoje powołanie. Poznanie prawdy jako postulat i cel katechety szkolnej powinien być realizowany na wszystkich etapach katechizowania, gdyż człowiek „jest sobą poprzez wewnętrzną prawdę. Jest to prawda sumienia, odbita w czynach. W tej prawdzie każdy człowiek jest zadany samemu sobie”³².

³¹ Tenże, *Parati semper*, 14.

³² Tenże, *Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, 12 czerwca 1987 r.

Podsumowanie

Cele i zadania katechezy szkolnej powinny zostać włączone w cel ogólny kształcenia szkoły, a katecheta, przygotowując cele jednostki metodycznej, musi wziąć pod uwagę wcześniej opracowany plan roczny lub semestralny. Ważnym także celem jest budowanie postawy szacunku dla indywidualności i odrębności każdej osoby, zaakceptowanie bogactwa różnorodności osób i wykorzystanie go dla wspólnego dobra. W rozwoju osobowym tak ważna staje się wolność wyboru, nadawanie znaczenia swemu istnieniu, stałe kształtowanie pozytywnych postaw.

Katecheza winna zatem być kształtowana zarówno przez metodę opowiadania biblijnego, związaną ściśle z objawieniem się Boga w historii, jak i przez systematyczny wykład doktryny wiary, zawarty w tradycyjnym schemacie katechetycznym, zastosowanym w Katechizmie Kościoła Katolickiego (KKK 13-17). Zarówno twórcy programów katechetycznych, jak i sami katecheci, którzy te programy realizują w konkretnych miejscach i środowiskach, winni pamiętać o konieczności czerpania z każdego z tych źródeł i oparcia przekazu nauki wiary na wszystkich jej filarach. Katecheza bowiem ma przedstawiać i przekazywać całą prawdę, a żadnemu katechecie nie wolno własną powagą dzielić dziedzictwa wiary na to, co on uważa za ważne i nieważne, aby potem jednego nauczać, a drugie przemilczać (CT 30). Ten obowiązek zachowania integralności katechezy dotyczy każdej formy katechezy, niezależnie od tego, do jakich grup i osób się zwraca³³.

Chociaż zasada wierności Bogu i człowiekowi domaga się uwzględnienia różnych form katechezy, dostosowanych do różnych grup słuchaczy, to jednak dostosowanie katechezy nie może oznaczać uszczuplenia ani okaleczenia treści nauki objawionej³⁴. Kto w jakimkolwiek punkcie narusza integralność orędzia, ten tym samym niebezpiecznie wyjaławia samą katechezę i zagraża jej owocom (CT 30). Wychowanie dziecka to bardzo trudne i odpowiedzialne zadanie. Człowiek, szczególnie ten mały lub młody potrzebuje pozytywnych wzorców by mógł w pełni rozwijać swoje człowieczeństwo. Zadaniem jest dać te pozytywne wzorce oraz dobre zasady, bo to one w obecnej chwili i w przyszłości, pomogą mu pokonać trudności i dokonać dobrych, wartościowych i odpowiedzialnych wyborów.

Bibliografia

- Biblia Tysiąclecia – Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Poznań 2003.
Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994.
 Sobór Watykański II, *Gravissimum educationis*, 28 października 1965 r.
 Jan Paweł II, „*Do moich braci i siostr – ludzi w podeszłym wieku*”. *List do ludzi w podeszłym wieku*, Watykan, 1 października 1999 r.
 Jan Paweł II, „*Pedagogia katechezy*”. *Katecheza środowowa*, Watykan, z 16 stycznia 1985 r.
 Jan Paweł II, „*W imię przyszłości kultury...*”. *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO*, Paryż, 2 czerwca 1980 r.
 Jan Paweł II, *Catechesi tradendae*, Watykan, 16 października 1979 r.
 Jan Paweł II, *Christifideles laici*, Watykan, 30 grudnia 1988 r.
 Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, Watykan, 25 marca 1995 r.

³³ Tenże, „*Pedagogia katechezy*”..., dz. cyt.

³⁴ Por. tenże, „*Do moich braci i siostr – ludzi w podeszłym wieku*”. *List do ludzi w podeszłym wieku*, Watykan, 1 października 1999 r.

- Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, 12 czerwca 1987 r.
- Jan Paweł II, *Laborem exercens*, Watykan, 14 września 1981 r.
- Jan Paweł II, *Nuovo millennio ineunte*, Watykan, 6 stycznia 2001 r.
- Jan Paweł II, *Parati semper*, Watykan, 31 marca 1985 r.
- Jan Paweł II, *Reconciliatio et paenitentia*, Watykan, 2 grudnia 1984 r.
- Jan Paweł II, *Redemptoris missio*, Watykan, 7 grudnia 1990 r.
- Jan Paweł II, *Veritatis splendor*, Watykan, 6 sierpnia 1993 r.
- Święta Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Directorium catechisticum generale*, Rzym, 11 kwietnia 1971.
- Konferencji Episkopatu Polski, *Katecheza w posłudze duszpasterskiej Kościoła*, w: *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, Warszawa 2001, s. 21-91.
- II Polski Synod Plenarny (1991-1999), *Potrzeba i zadania nowej ewangelizacji na przełomie II i III tysiąclecia chrześcijaństwa*, Poznań 2001, s. 9-28.
- II Polski Synod Plenarny (1991-1999), *Świętość. Dar i zadanie*, Poznań 2001, s. 231-249.
- Bagrowicz J., *Katecheza jako wychowanie*, „Horyzonty wiary” 1996, nr 7, s. 38-47.
- Bołoz W., *Sposoby odnajdywania norm moralnych*, „Horyzonty Wiary” 1995, nr 6, s. 84-89.
- Charytański J., *W kręgu zadań i treści katechezy*, Kraków 1992.
- Chudy W., *Pedagogia godności. Elementy etyki pedagogicznej*, Lublin 2009.
- Bagronowicz J., *Społeczny wymiar odpowiedzialności Kościoła za dzieło edukacji religijnej*, „Studia Wrocławskie” 2009, nr 11, s. 118-131.
- Kupisiewicz Cz., *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1994.
- Olbrycht K., *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*, Katowice 2000.
- Olbrycht K., *Wychowanie do wartości – w centrum aksjologicznych dylematów współczesnej edukacji*, „Paedagogia Christiana” 2012, t. 29, t. 1, s. 89-104.
- Olbrycht K., *Wychowanie do wartości*, w: *Autorytet prawdy. Wychowanie dzieci i młodzieży*, red. M. Ryś, Warszawa 2006, s. 39-54.
- Ratzinger J., *Drogi wiary w dobie współczesnych przemian*, „Communio” 1992, t. 12, nr 2, s. 125-128.
- Skreczko A., *Wychowanie*, w: *Słownik małżeństwa i rodziny*, red. E. Ozorowski, Warszawa-Łomianki 1999, s. 474-476.
- Szpet J., *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999.
- Osewska E., *Formułowanie celów jednostki katechetycznej*, https://opoka.org.pl/biblioteka-IT/TA/TAK/formulowanie_celow, data dostępu: 14.03.2023.
- Ryś M., *Wspieranie rozwoju osobowego w rodzinie*, <https://www.stowarzyszeniefidesetradio.pl/Presentations0/01aRys2.pdf>, data dostępu: 14.03.2023.

Katecheza szkolna w służbie kształtowania wartości

Streszczenie

We wrześniu 2023 r. minie 33 lata od powrotu katechezy do szkoły. Jej obecność w placówkach oświatowych świadczy, iż w procesie nauczania i wychowania docenia się znaczenie zasad i wartości chrześcijańskich, które znajdują się u podstaw kultury europejskiej. Katecheza w szkole umożliwia przekazywanie wartości religijnych i społeczno-kulturowych, a przez to wspomaga proces wychowawczy. Poprzez zaznajomienie z przykazaniem miłości Boga i bliźniego wprowadza uczniów w umiejętność braterskiego współżycia, współdziałania i nawiązywania dialogu, a także budowanie postawy szacunku dla indywidualności i odrębności każdej osoby, zaakceptowanie bogactwa różnorodności osób i wykorzystanie go dla wspólnego dobra. Z tego względu cele i zadania katechezy szkolnej powinny zostać włączone w cel ogólny kształcenia szkoły.

Słowa kluczowe: katecheza, lekcja religii, edukacja, szkoła, wartości, wychowanie.